

Érzékelés – Észlelés

Sélei Beatrix
selleib@erg.bme.hu

Témák

Általános emberi jellemzők:

- Érzékelés
- Észlelés
- Látás
- Mintázat felismerés
- Figyelem
- Emlékezet

Egyéni sajátosságok:

- Kognitív stílusok

Érzékszervek és az inger típusa, amelyre specializálódtak

Elektromos hullám

Látás

Mechanikus hatás

Hallás

Érintés

Fájdalom

Kinesztétikus (testmozgás érzékelés)

Gravitációs mező

Vesztibuláris (Helyzetérzékelés)

Hőenergia

Hideg-meleg érző sejtek

Kémiai energia

Ízlelés, szaglás

ÉRZÉKELÉS

Néhány megközelítő érzékelési küszöb

Látás: Gyertyaláng 5 km-ről nézve sötét, tiszta éjszakán
 Hallás: Órakettyegés tökéletes csendben 6m-ről
 Ízlelés: Egy kávéskanál oldott cukor 8 l vízben
 Szaglás: Egy csepp parfüm elkeverve egy háromszobás lakás légtérébe
 Érintés: Méh szárnya az arca hullik 1 cm-ről

Az észlelési tartomány

- Abszolút küszöb [küszöb alatti ingerek, szenzitizáció]
- Felső küszöb
- Különbségi küszöb
- Receptor szintű mechanizmusok
  - Tele- és kontaktoreceptorok

Példa az érzékelhető különbségekre

24-bites
színmélység

15-bites
színmélység

Példa az érzékelhető különbségekre

24-bites
színmélység

15-bites
színmélység

A Weber-Fechner féle problémakör

Két inger megkülönböztethetőségének a mérése:

A vizsgált személy érez-e különbséget az ingerek között?

LÉK: legkisebb észrevehető különbség *Just Noticeable Difference*

A fizikai ingererősség és a pszichikai érzéket közötti kapcsolatot leíró ún. érzetfüggvényt keressük.

Fechner-elv

Ha van egy folytonos érzetfüggvényünk, akkor annak valamilyen egységben skálázva is kell lennie, és ennek a skálának a természetes egysége a LÉK.

$$\text{érzet}[x + \text{lék}_p(x)] - \text{érzet}(x) = 1$$

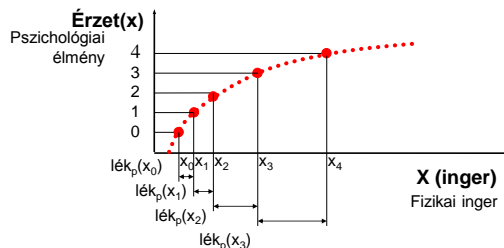
X ingerkontinuum adott x eleméhez és egy adott p valószínűségi szinthez tartozó LÉK-nek nevezzük azt az y számot, amelyre az x+y inger az x ingertől éppen p valószínűséggel különböztethető meg: $y = \text{lék}_p(x)$

Pl. ha $p=0,8$, az azt jelenti, hogy a személy a kísérletek 80% -ában érzékelté az inger megváltozását.

Az érzetfüggvény megszerkesztése a

Fechner-elv alapján

A Fechner-elv már mutat valami kapcsolatot a LÉK és az érzetfüggvény között, ennek alapján megszerkeszthetjük az érzetfüggvény egész értékű érzetekhez tartozó pontjait.

Weber-elv

A Weber-tört: $\text{lék}(x)/x = c$ $\Delta I/I = c$
az egyes érzékelési területek diszkriminációs finomságát jellemzi.

I az inger aktuális "intenzitása" ($I=x$),
 ΔI az ahhoz tartozó LÉK ($\Delta I = \text{lék}_p(x)$).
C egy konstans érték

Weber-törtek

Ingerosztály	Weber-tört
• Hangmagasság	0,003
• Vizuális világosság 1000 fotonál	0,016
• Emelt súly 300 grammnál	0,019
• Kéz mozgási pontosságának érzékelése	0,070
• Hangerősség 1000 Hz-es rezgésszámnál és 100 decibelnél	0,088
• Szag, gumi, 200 olfactiánál	0,104
• Bőrre alkalmazott pontszerű nyomás (5 g/mm ²)	0,136
• Ízlelés, 3 mól/l töménységű sóoldattal	0,200

Összehasonlítás: érzéketlenség vs. összetettség?

Az érzetfüggvény 1.

Mind a Fechner-elv, mind pedig a Weber-elv általánosítható bármilyen megkövetelt p megkülönböztetési valószínűség esetére.

Azok az érzetfüggvények, amelyekre mindkét általánosított elv érvényes, a következő alakúak:

$$\text{érzet}(x) = s \cdot \log(x) + t$$

Ezeket az érzetfüggvényeket Weber-Fechner típusúaknak nevezzük.

A Stevens-féle problémakör

A vizsgált személy előtt két hangszóró szól, az egyik állandó erősséggel, míg a másik hangereje a személy által változtatható.

Az eljárást ismételve az érzetfüggvény 2-es, 4-es, 8-as stb. érzet-értékeihez tartozó pontjai közvetlenül meghatározhatók.

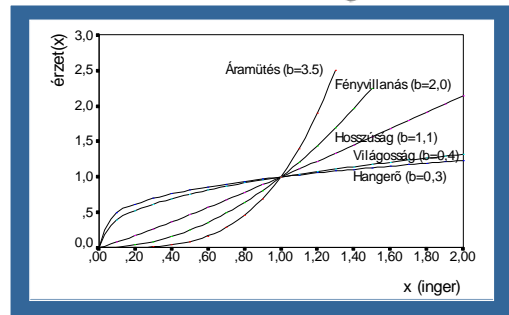
A pontok ennél tetszőlegesen sűrűbben is felvehetők, ha az instrukcióban kétszerezés helyett pl. másfelezést, vagy "egy és harmadolást" kérünk.

Súlyos probléma az érzetfüggvénnyel kapcsolatban:

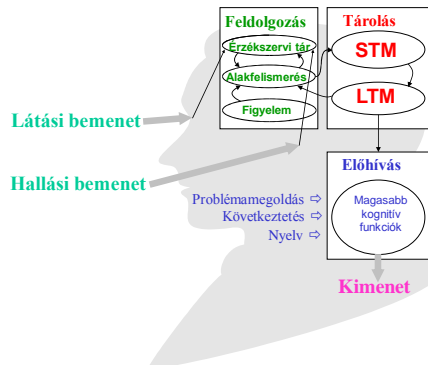
A mérési eredményekre sokkal inkább hatványfüggvények illeszthetők, mint logaritmusgörbék.

$$\text{érzet}(x) = cx^b, \quad \text{ahol } c \text{ és } b \text{ konstansok.}$$

A Stevens-féle érzetfüggvény különböző ingerkontinuumokra

Az emberi információfeldolgozás modellje

Érzékelés (szenzáció)

- Az érzékelés a környezet (külső-belső) ingereire adott idegi válasz, az információ regisztrálása
- Az érzékszervek (fizikai rendszerek), amelyek a receptoraikon fognak fizikai, kémiai ingereket a környezetből.
- Az érzéklet az érzékszervből az agyhoz érkező idegi információ.
- Állandó

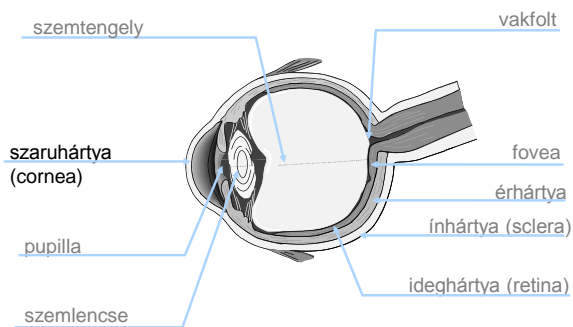
Észlelés (percepció)

- Az észlelés az érzékszervi benyomások tárgygyá, jelentéssé szerveződése.
- Azon pszichológiai folyamatok összessége, amelyek útján felismerjük, szervezzük és jelentéssel ruházzuk fel az észleletet.
- Az érzékszervek segítségével a környezeti információ tárgyak, események, hangok, ízek, stb. élménnyé alakulnak.
- Éréssel, tapasztalattal fejlődik

LÁTÁS

A szem felépítése

Szemmozgások

•Szökellő (szakkadikus) gyors szemmozgás:

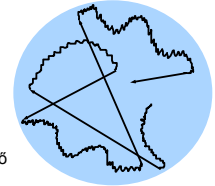
szerepe a fixáció átvitele egyik helyről a másikra (másodpercenként kb. 4)

•Sikló szemmozgás (drift):

lassúbbak; a fejhez viszonyítva mozgásban lévő tárgyakra való fixáció fenntartását szolgálja; ha a tárgy mozog, **követő**, ha a fej mozog, **kompenzáló** szemmozgásról beszélünk

•Tremor:

szerepe az éles kontrasztok helyének folyamatos változtatása a retinán a receptorok fotokémiai kifáradásának elkerülése érdekében; a szemgolyó a legmerevebb nézőskor is annyira remeg, hogy kitérése meghaladja az 1°-et

Szemmozgások honlapon

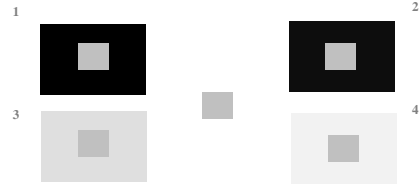
Nielsen (2006): A mágikus „F”

Komplementer utókép jelenségek

Szimultán kontraszt

1. Rendezze világosság szerint sorba a négy számozott mező közepében levő kis szürke négyzeteket!
2. Állapítsa meg ezekhez képest az ábra közepén magában álló kis szürke négyzet érzékelt világosságát is!
3. Figyelje meg gondosan a kontrasztot az egyes négyzetek oldalai mentén!

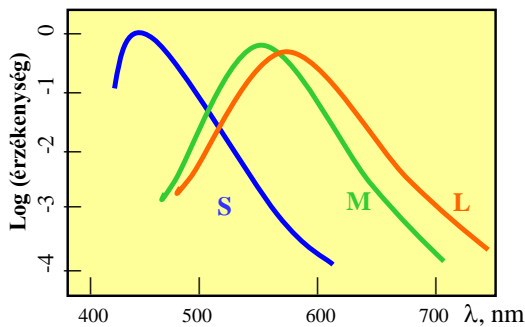
Komplementer utókép jelenségek

Ellenszínek és az olvashatóság

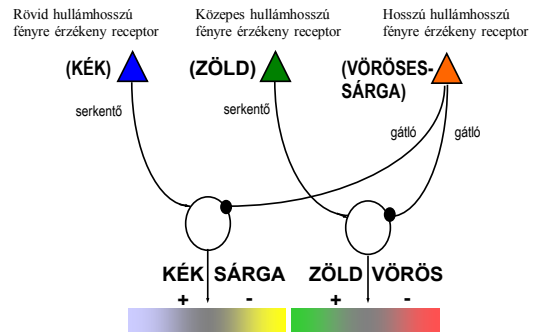

- **Magyarázat:** az ellenszíneket (vöröset és zöldet, illetve sárgát és kék) nem célszerű előtér/háttér párosításban alkalmazni, mert a szemmozgások miatt fellépő komplementer utókép a közöttük levő határt elmosódottá teszi.
- **Megjegyzés:** az effektust a színek viszonylagos világosságán keresztül a kontraszt-viszonyok is befolyásolják.

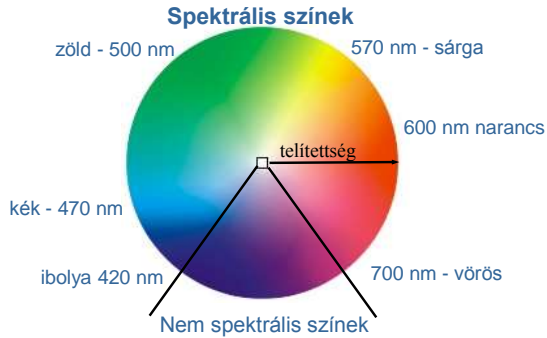
A háromféle csap spektrális érzékenységi görbái

A színérzékelés egyszerűsített modellje

Színkör

A színlátás

A színészlelés dimenziói

színesség (hue) $\Rightarrow$ hullámhossztól (fotonok minőségétől) függ

világosság (brightness/lightness) $\Rightarrow$ fotonok mennyiségétől függ

telítettség (saturation/chroma) $\Rightarrow$ színnel való „telítettség” (hányféle fotonból áll: mennyire tiszta spektrumszín?)

Kontextusfüggő észlelés

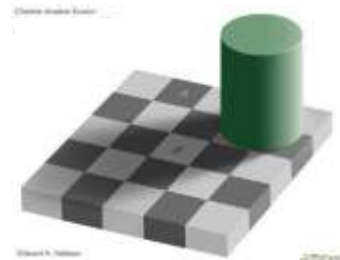
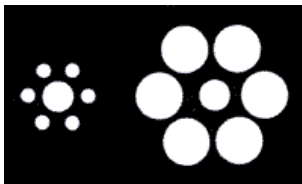
 MINTÁZAT FELISMERÉS

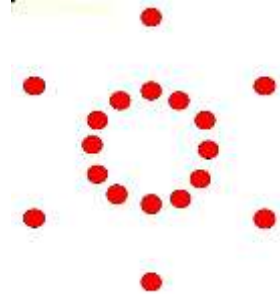
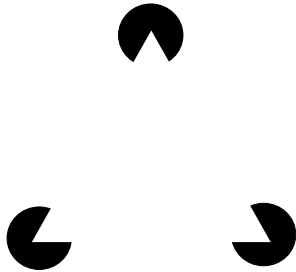
**Figura – háttér.
Beállítódás**

A bal vagy a jobb ábra középső köre a

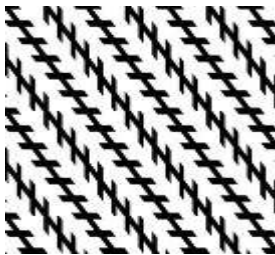

nagyobb?

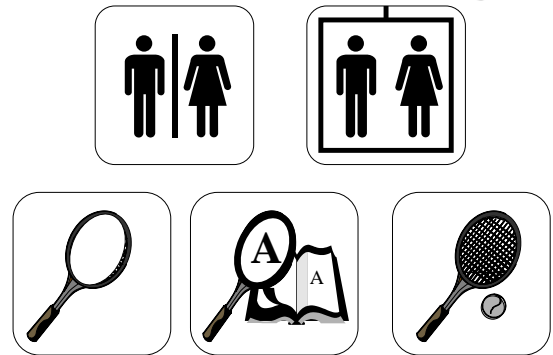

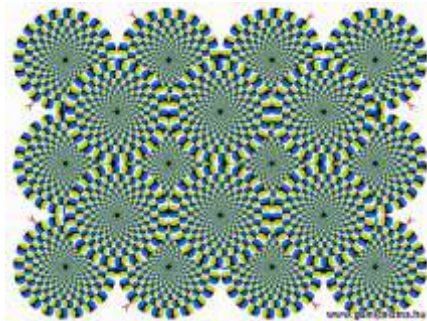
Vizuális illúziók

Széleskörűen használt piktogramok és ikonok megértése

Mozgási illúzió

 FIGYELEM

A figyelem

- **Funkciója:** az észlelés élesebbé tétele, valamely részlet fókuszba állítása. Megváltozik az érzékleti összkép, egyes részletek kiemelődnek.
- A figyelem egyes ingerek hatékonyságát felnagyítja, míg másokét meg is szüntetheti.
- **Szelektív figyelem:** válogatás az ingerek közül.

Repin: Váratlan látogató

44

A nyughatatlan szem

Repin: „Váratlan látogató”	Csak nézegesse!
Alkosson véleményt a körülményekről!	Becsülje meg az életkorukat!

www.erg.bmc.hu

Szelektív hallás

- Képesek vagyunk arra, hogy mentális eszközökkel válasszunk a hallgatni kívánt üzenetek között.
- Koktélparti-jelenség
- Észlelőrendszerünk a nem figyelt ingereket is feldolgozza valamilyen mértékig, még akkor is, ha azok sohasem válnak tudatossá.
- A figyelem nem szűr, csak csillapít.

A figyelem sajátosságai

- Új, intenzív ingerek automatikusan elterelik a figyelmet. De többletenergiával képesek vagyunk koncentrálni.
- Figyelem-megosztás: mindkét feladatban romlik a teljesítmény.

A figyelem megosztása

1. Egyidejű feladatvégzésnél a figyelem gyorsan alternál a két feladat között
2. Vagy az egyik feladatvégzés automatikus.
3. Vagy egy cselekvésbe integráljuk őket.

Emlékezet – emlékezés

➔ EMLÉKEZET

- Szakaszai:
Kódolás-Tárolás-Felidézés
- Típusai:
  - Rövidtávú memória:
Short Term Memory (STM), Work Memory (WM)
  - Hosszútávú memória:
Long Term Memory (LTM), Knowledge Base (KB)
- Deklaratív/Epizódikus/Procedurális memória

Az STM és LTM főbb tulajdonságai

Kognitív struktúrák (memóriaterületek)	Tulajdonságok
<p>STM (WM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tudatos - Kis terjedelmű - Lassú, munkaigényes - Soros szervezésű
<p>LTM (KB)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Nem tudatos - Gyakorlatilag korlátlan terjedelmű - Gyors, erőfeszítést nem igénylő - Párhuzamos szervezésű - Két alap-heurisztikára épül <ul style="list-style-type: none"> a) hasonlót illeszt hasonlóhoz b) a leggyakrabban előforduló javára dönt

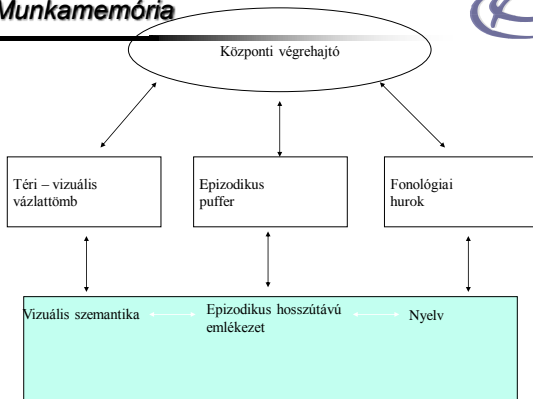
Rövid távú memória

Kapacitás:
Miller 7±2

Tömbösítés:
ftpbmentvhbo
1526184819141956

Munkamemória

Szempontok menüválasztásos ember-számítógép felületek tervezéséhez 1.

- Menü *mélysége*: a menü szintjeinek száma
- Menü *szélessége*: a menü adott szintjén a menüpontok száma
- Kérdés: ha adott a menüvel elérhető funkciók vagy objektumok száma, hogyan válasszuk meg a menü *mélységét és szélességét*?
- Kísérleti vizsgálatokkal próbáltuk a kérdésre választ adni

Szempontok menüválasztásos ember-számítógép felületek tervezéséhez 2.

- Kiger (1984) 64 tétel elérését vizsgálta a következő menü szerkezetekkel (22 személy végzett 16 keresést minden verzióval)
- $8 \times 2 \Rightarrow$ 8-8 tétel a menü összesen 2 szintjén ($8^2 = 64$)
- $4 \times 3 \Rightarrow$ 4-4 tétel a menü összesen 3 szintjén ($4^3 = 64$)
- $2 \times 6 \Rightarrow$ 2-2 tétel a menü összesen 6 szintjén ($2^6 = 64$)
- $4 \times 1 + 16 \times 1 \Rightarrow$ egy 4 tételes menü után egy 16 tételes
($4 \times 16 = 64$)
- $16 \times 1 + 4 \times 1 \Rightarrow$ egy 16 tételes menü után egy 4 tételes
($16 \times 4 = 64$)
- Eredmény: legjobb 8×2 , legrosszabb a 2×6 elrendezés

„7 $\pm$ 2 szabály”

EGYÉNI SAJÁTOSSÁGOK

Kognitív stílusok

Az információfeldolgozás féltekei dominanciája:

- jobb
- bal

Tanulási stílusok

Érzéketli modalitások szerint:

- auditív
- vizuális
- mozgásos

Környezet szerint:

- társas
- egyéni

Az egyén reagálás-típusa szerint:

- impulzív
- reflektív